

DIRIJORLIKNING ASOSI O'QUVCHILARNI O'QITISHDA NIMALARGA TAYANADI.

Saydaqulov Zarif Nurali o'g'li

Toshkent viloyati

Ixtisoslashtirilgan madaniyat maktabi

Xalq cholg'ulari ijrochiligi bo'limi

Ikkinchi toifali o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19641893>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 14-aprel 2026 yil

Ma'qullandi: 16-aprel 2026 yil

Nashr qilindi: 18-aprel 2026 yil

KEYWORDS

dirijorlik, musiqa pedagogikasi, ritm, orkestr, xor, ansambl, musiqa ta'limi..

ABSTRACT

Ushbu maqolada dirijorlik san'atining asosiy tamoyillari hamda o'quvchilarni dirijorlikka o'rgatishda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Dirijorlik texnikasi, musiqiy eshitish qobiliyati, ritm tuyg'usi va jamoa bilan ishlash ko'nikmalarining ahamiyati ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, dirijorlikni o'qitish jarayonida nazariy bilimlar va amaliy mashg'ulotlarning o'zaro bog'liqligi ko'rsatib beriladi.

Musiqa san'ati insoniyat madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, jamiyatning ma'naviy hamda estetik did bilan rivojlanishida muhim o'rin tutib kelmoqda. Musiqiy ijrochilik jarayonining barcha jabhalarida, deylik qo'shiq kuylash, raqs tushish, musiqiy cholg'ularni ijro etish, orkestr va ansablarga rahbarlik qilish hamda dirijorlik qilish ham alohida ahamiyatni kasb etadi. Dirijor orkestr yoki xor jamoasining ijrosini boshqaradi, musiqiy asarning badiiy mazmunini ijrochilarga yetkazadi va ularning uyg'un ijro etishini ta'minlaydi va tinglovchilar negizida u yagona boshqaruvchidir.

Tarixdan jamiyat nuqtai nazaridan qarash deganda dirijorlik san'ati faqat musiqa boshqarish usuli emas, balki jamiyat madaniyati, taraqqiyoti va ijtimoiy hayoti bilan bog'liq holda rivojlangan san'at turi ekanini kitob manbalarida uchratishimiz mumkin. Quyida izlanuvchi tushunishi uchun qisqacha tushuntirishni lozim topdim.

a) Dirijorlikning paydo bo'lishi.

Dirijorlik san'ati orkestr va xor jamoalarining paydo bo'lishi bilan shakllana boshlagan. Ya'ni jamoaviy chiqishlar shakllana boshlagandan so'ng desak mubolag'a bo'lmaydi. Dastlab musiqa jamoalarini kompozitor yoki ansambl rahbari boshqargan. XVII–XVIII asrlarda orkestrlar kattalashgani sari bitta insonning ularni boshqarishi zaruratga aylangan.

Jamiyat rivojlanib, saroy musiqasi va teatrlar ko'paygani sayin musiqa jamoalarini tartibli boshqarish ehtiyoji tug'ildi. Shunday qilib dirijorlik alohida kasb sifatida shakllanishga o'tgan. So'ngra jamiyatga an'anaviy madaniyat sifatida o'z ta'sirini o'tkazgan.

b) Jamiyat va madaniyat ta'siri.

Dirijorlik san'ati jamiyat madaniyati bilan chambarchas bog'liq. Saroy davri – musiqa asosan hukmdorlar saroyida ijro etilgan, dirijor vazifasini kapelmeysterlar bajargan. XIX asr – konsert zallari paydo bo'lib, musiqa ommaga tarqala boshladi. Dirijor orkestrning asosiy rahbariga aylandi. XX asr – simfonik orkestrlar, opera teatrlar, konservatoriyalar rivojlanib

dirijorlik professional ta'limga aylandi. Jamiyatda san'atga e'tibor oshgani sari dirijorlik ham muhim kasb sifatida shakllandi.

v) Dirijorning jamiyatdagi roli.

Dirijor nafaqat musiqa boshqaradi, balki: ijrochilarni bir maqsadga birlashtiradi, musiqaning badiiy mazmunini ochib beradi, yosh musiqachilarni tarbiyalaydi, jamiyatga estetik va ma'naviy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun dirijorlik faqat texnika emas, balki madaniy yetakchilik ham hisoblanadi.

g) Zamonaviy davr

Hozirgi kunda dirijorlik san'ati: simfonik orkestrlar, xalq cholg'u orkestrlari, xor jamoalari, opera va balet teatrlari, orqali jamiyatning madaniy hayotida muhim o'rin egallaydi.

Dirijorlik san'ati nafaqat texnik harakatlardan iborat, balki chuqur musiqiy tafakkur, eshitish qobiliyati va badiiy didni talab qiladi. Shu sababli dirijorlikni o'qitish jarayoni ilmiy asoslangan pedagogik yondashuvlarga tayanishi zarur. O'quvchilarni dirijorlikka o'rgatishda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlarga ham katta e'tibor qaratiladi.

Dirijorlik asosining nazariy jihatlari

Dirijorlik faoliyati musiqa nazariyasi bilan chambarchas bog'liq. Dirijor *ritm, metr, temp, dinamika, artikulyatsiya va frazalash* kabi musiqiy ifoda vositalarini yaxshi bilishi kerak. Ushbu elementlar musiqiy asarning badiiy ifodasini yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Dirijor ijro etilayotgan asarning uslubi va kompozitor g'oyasini chuqur anglab yetishi zarur. Chunki dirijor ijrochilar orqali asarning badiiy mazmunini tinglovchilarga yetkazadi. Shu sababli dirijorlikni o'qitish jarayonida musiqiy tahlil, partitura o'rganish va musiqiy tafakkurni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarni dirijorlikka o'rgatishning pedagogik asoslari

Dirijorlikni o'qitish jarayonida bir qator pedagogik tamoyillarga amal qilinadi.

Tizimlilik tamoyili.

Ta'lim jarayonida tizimli tamoyil – dirijorlikni o'qitishda eng muhim pedagogik asoslardan biri hisoblanadi. Bu tamoyilga ko'ra, o'quv jarayoni tartibli, ketma-ket va o'zaro bog'liq bosqichlar asosida tashkil etiladi. Ya'ni dirijorlik san'atini o'rganish tasodifiy yoki alohida mashqlar orqali emas, balki bir-biri bilan uzviy bog'langan bilim, ko'nikma va malakalar tizimi orqali shakllantiriladi.

Dirijorlikni o'qitishda tizimli tamoyil avvalo nazariy bilimlardan boshlanadi. O'quvchilarga dirijorlik san'atining mohiyati, dirijorning vazifalari, orkestr yoki xor bilan ishlash qoidalari tushuntiriladi. Shundan keyin asta-sekin amaliy mashg'ulotlarga o'tiladi. Masalan, avval oddiy takt o'lchovlarini ko'rsatish, qo'l harakatlari texnikasi, ritmni aniq ifodalash o'rgatiladi. Keyingi bosqichlarda esa murakkab taktlar, dinamik belgilar, asarning badiiy talqini va jamoa bilan ishlash malakalari rivojlantiriladi.

Tizimli tamoyil shuni ham talab qiladiki, har bir yangi bilim oldingi o'rganilgan bilimga tayanadi. Masalan, o'quvchi avval 2/4 yoki 3/4 o'lchovdagi oddiy dirijorlik harakatlarini mukammal o'zlashtirgandan keyingina murakkab o'lchovlarga o'tiladi. Shu tarzda bilimlar asta-sekin kengayib, o'quvchida dirijorlik ko'nikmasi mustahkam shakllanadi.

Shuningdek, tizimli tamoyil o'quv jarayonida nazariya va amaliyotning uzviy bog'lanishini ham ta'minlaydi. O'quvchilar nafaqat dirijorlik texnikasini o'rganadilar, balki musiqa asarining mazmunini tushunish, ijrochilar bilan muloqot qilish va jamoani boshqarish kabi muhim malakalarni ham bosqichma-bosqich egallaydilar. Umumiy

aytganda tizimli tamoyil dirijorlikni o'qitishda bilimlarning izchilligi, bosqichma-bosqich rivojlanishi va o'zaro bog'liqligini ta'minlaydi. Bu tamoyil asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarda dirijorlik san'atini chuqur va puxta o'zlashtirishga yordam beradi.

Amaliy mashg'ulotlarning ustuvorligi.

Dirijorlik texnikasi ko'p marotaba mashq qilish orqali shakllanadi. O'quvchilar qo'l harakatlari, zarba sxemalari va imo-ishoralarni muntazam ravishda mashq qilishlari lozim. Dirijorlik san'atini o'rgatishda muhim pedagogik tamoyillardan biri amaliy mashg'ulotlarning ustuvorligi hisoblanadi. Bu tamoyilga ko'ra, dirijorlik ko'nikmalari asosan amaliy mashqlar orqali shakllantiriladi va rivojlantiriladi. Chunki dirijorlik faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanmaydi, balki qo'l harakatlari, mimika, ritmni his qilish va ijrochilar bilan ishlash kabi ko'plab amaliy malakalarni talab etadi.

Dirijorlikni o'qitish jarayonida nazariy bilimlar muhim bo'lsa-da, ular amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlanadi. Masalan, takt o'lchovlarini tushuntirish, dirijorlik sxemalarini o'rganish yoki musiqa asarining tuzilishini tahlil qilish nazariy bilim hisoblanadi. Biroq bu bilimlar faqatgina qo'l harakatlari orqali takroriy mashqlar bajarilganda va jamoa bilan ishlash jarayonida to'liq o'zlashtiriladi.

Amaliy mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilar dirijorlik texnikasining asosiy elementlarini o'rganadilar. Jumladan, qo'l harakatlarining aniqligi, takti to'g'ri ko'rsatish, tempni boshqarish, dinamik o'zgarishlarni ifodalash hamda ijrochilar bilan o'zaro aloqa o'rnatish kabi muhim ko'nikmalar shakllanadi. Bu jarayon doimiy mashq va takrorlashni talab qiladi.

Shuningdek, amaliy mashg'ulotlarning ustuvorligi o'quvchilarning ijodiy fikrlashini ham rivojlantiradi. O'quvchi musiqa asarini dirijorlik orqali ifodalash jarayonida uning badiiy mazmunini his qiladi, asarning xarakterini ochishga harakat qiladi va o'z talqinini shakllantiradi. Bu esa dirijorlik san'atini chuqurroq anglashga yordam beradi nihoyat dirijorlikni o'rgatishda amaliy mashg'ulotlarning ustuvorligi o'quvchilarda zarur texnik va ijodiy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Amaliy mashqlar orqali nazariy bilimlar mustahkamlanadi va o'quvchilarning dirijorlik mahorati bosqichma-bosqich rivojlanadi.

Musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirish.

Dirijor jamoaning ijrosini diqqat bilan eshitib, xatolarni aniqlay olishi kerak. Shu sababli o'quvchilarda musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Jamoa bilan ishlash ko'nikmasi.

Dirijor ijrochilarni birlashtiruvchi rahbar sifatida faoliyat yuritadi. Shuning uchun o'quvchilarni jamoa bilan ishlash, ijrochilar bilan muloqot qilish va ularni boshqarish ko'nikmalariga o'rgatish zarur.

Dirijorlik texnikasining ahamiyati

Dirijorlik texnikasi qo'l harakatlari, tana holati va mimikadan iborat bo'lib, ular orqali dirijor musiqiy jarayonni boshqaradi. Qo'l harakatlari yordamida temp, dinamika va kirishlar ko'rsatiladi.

To'g'ri texnika dirijorga orkestr yoki xor jamoasini aniq va ravon boshqarish imkonini beradi. Shuning uchun dirijorlik mashg'ulotlarida qo'l

harakatlarining aniqligi, zarba nuqtalarining to'g'ri ko'rsatilishi va harakatlarning ifodaliligi ustida alohida ishlash zarur.

Dirijorlik ta'limida zamonaviy yondashuvlar

Bugungi kunda dirijorlikni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar ham qo'llanilmoqda. Video tahlil, audio yozuvlar va interaktiv mashg'ulotlar o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini yanada mustahkamlashga yordam beradi.

Shuningdek, dirijorlik mashg'ulotlarida ansambl va xor bilan amaliy ishlash ham katta ahamiyatga ega. Bu jarayon o'quvchilarga real ijro muhitida tajriba orttirish imkonini beradi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, dirijorlik asoslarini o'qitish jarayoni nazariy bilimlar, amaliy mashg'ulotlar va pedagogik yondashuvlarning uyg'unligiga tayanadi. O'quvchilarda musiqiy tafakkur, ritm tuyg'usi, eshitish qobiliyati hamda jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish dirijorlik ta'limining asosiy vazifalaridan biridir.

Shu asosda tashkil etilgan ta'lim jarayoni kelajakda yuqori malakali dirijorlarni tayyorlashga xizmat qiladi va musiqa san'ati rivojiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Axmedov A. Musiqa nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
- 2.E.Toshmatov "Dirijorlik" kitobi.
- 3.Rahimov B. Dirijorlik san'ati va uning metodikasi. – Toshkent, 2018.
- 4.Sokolov A. Osnovy dirizhirovaniya. – Moskva: Muzyka, 2002.
- 5.Abdullayev R. Musiqa pedagogikasi. – Toshkent, 2016.
- 6.Xolmatov M. Xor va ansambl bilan ishlash metodikasi. – Toshkent, 2014.
- 7.Apel W. The Harvard Dictionary of Music. – Harvard University Press, 2003.

INNOVATIVE
ACADEMY